

از خاک تا افلاک

از خاک تا افلاک سیری در سروده‌های «مولانا جلال‌الدین» است که نویسنده با قلمی شاعرانه به نگارش آن پرداخته است و گذشته از آنگه‌های تزئینی که شامل درج غزلی از دیوان کبیر و برابر نهادن ابیاتی از مولانا و شاعران پس از اوست و آنها را ذیل عنوانهای «در بزم خدا»، «شب تاریک و بیم موج»، «سر مه خورشید» و «طوفان در شب» گنجانده، بخش اصلی کار مقالات روشنگر کتاب است.

نگارنده در «از دو نقطه تا همه چیز» کوشیده، «رواندیس» مولانا را در میدان دید اکتونیان و آیندگان برافراشته و یگانگی او با کل جهان و به فراموشی سپردن کمیات عددی و رستن از جهان چهار بعدی را به رشته تحریر درآورد. به اعتقاد نگارنده، ضمیر مولانا هر عینیتی را ذهنی و هر ذهنیتی را عینی دریافت می‌کند و چشمش، مثبت و منفی پدیدارها را می‌بیند و آنچه همیشه ما را به آن سفارش می‌کند، هم دلی و هم دامستانی، یگانگی و آمیزش با یکدیگر است.

الفرض، جلال‌الدین در پی مریدی چون خویش است، مریدی که به معشوق ازلی مانند است که او خود چنین است. او، دستگاه مولد ایده‌ال تکنولوژیستهای قرن ما را در وجود آدمی طراحی کرده و منبع الهامش در این راه، ویژگی نیرو سرشت بودن کیهان است. در «سخن، سماع زبان...» با اشاره به این که نزدیک به پنج هزار بیت «از دیوان کبیر به بیان راز و رمز سازهای موسیقی پرداخته و معتقد است، «جلال‌الدین» همه سازهای روزگار خویش را به ویژه «نی» با خود

همانند می‌دیده و نزدیک به هزار بیت در دیوان کبیر به بیان همانندی نی و شاعر اختصاص یافته است، به تبیین «سماع» از دیدگاه مولانا پرداخته و آن را مدد دهنده شاعر عارف برای اتصال و هم‌نوایی با کل جهان می‌داند. همچنین معتقد است، اشعار مولانا در حال مستی و بی‌خبری سروده شده و شیوه او در کار شاعری با هیچ یک از شعرا قابل سنجش نیست.

نویسنده همچنین، مولانا را پی‌گذار سبک نامدار به سبک هندی یا اصفهانی در شعر فارسی دانسته و معتقد است: در دیوان کبیر خاص‌ترین خیالات با عامیانه‌ترین واژه‌ها با هم کنار آمده‌اند. گستاخیهای جلال‌الدین در تکرار قوافی، به کار داشت وسیع استال در نسج غزل و آمیختن تمثیل با مفاهیم و معانی غزل و... همه گویای این واقعیت‌اند که جلال‌الدین را باید به حق، بانی این سبک شمرد.

نویسنده در «با دل شمار، یک، دو، سه، چار» مثنوی را قالب مطبوع دماغ جلال‌الدین و غزل و رباعی را کالبد مقبول دل او دانسته و بر خورد شاعر را با غزل و رباعی یکسان می‌پندارد. سپس به تعریف رباعی و علل مقبولیت آن می‌پردازد که همانا «نرمش وزنی» و توانایی این قالب برای بیان انواع مضامین و دو قطبی بودن آن است، که از یک طرف گونه‌ای از فلولیات است و از سوی دیگر، قالبی از قوالب شعر رسمی زبان دری و مخاطب آن را خواص و عوام، توأمان می‌داند. در «خاکستر یاد و آئینه فریاد»، به جست‌وجوی ترانه‌های

● از خاک تا افلاک

زهره نیلی

○ دکتر گنجه‌ای، مترجم

● انتشارات ترفند، چاپ اول، ۱۳۷۹

دکان فقر

نگارنده، در این بخش به بحث پیرامون مثنوی پرداخته و آن را منظومه‌ای متفاوت با همه منظومه‌ها می‌داند. «جلال‌الدین» اثر خویش را «دکان فقر» می‌خواند. «فقر»، نمود عملی عدم است و در حقیقت پلی است که شاعر با گذار از آن، دوران اسارت بار جدایی از اصل را پشت سر می‌گذارد و به نیستان عدم بازمی‌گردد. بنابراین به مثنوی باید به مثابه راهنمای سفر از برزخ وجود به منزلگاه ازلی و ابدی عدم نگریست. اثری سترگ که به طرز الهی نامه حکیم سنایی و به وزن منطق‌الطیر عطار سروده شده و با تأمل در ابیات مقدمه درمی‌یابیم که با شعر دو رویه، مواجهیم. شعر نمادین که در آن، رویه‌ای پیدا (توصیف «نی» به عنوان یکی از سازهای موسیقی) رویه‌ای پنهان (وصف روان خروشان شاعر) را با خویش یدک می‌کشد. مولانا در این منظومه، بیشتر مردم عادی و مریدان ساده خود را مخاطب قرار داده و به همین جهت قالب داستان را برای بیان مفاهیم و معانی بلند عرفانی برگزیده است.

نویسنده بر این باور است ستایش‌های بی‌شائبه‌ای که در تمام آثار مولانا از مرگ به عمل آمده، گواه تناقض آشکار وی با کل عالم بوده و همین تناقض، خمیرمایه اندیشه‌های او در مثنوی معنوی است. همچنین توجه خوانندگان را به ارزش روان‌شناختی، اعتبار فولکلوریک و اهمیت معرفی آن معطوف می‌دارد.

دیگر شاعران در مجموعه ترانه‌های مولانا برخاسته و شماری از آنها را به دست داده است. از آن جمله رباعیاتی از ابن سینا، ابن یمن، عسجدی، سنایی غزنوی، عطار، عین‌القضاة همدانی، احمد غزالی و... که به باور نگارنده، مولوی با بر زبان راندن رباعیات دیگران، دو کار را با هم به سامان می‌آورده:

(۱) این سروده‌ها را با مقتضای حالی که در میان بوده، هماهنگی می‌داده است.

(۲) حافظه و خیال خلاق خویش را با هم به کار می‌انداخته و چه بسا در عین با یاد آوردن ترانه‌ای از شاعران دیگر، آن را به ذوق و سلیقه خود بازآفرینی می‌کرده است.